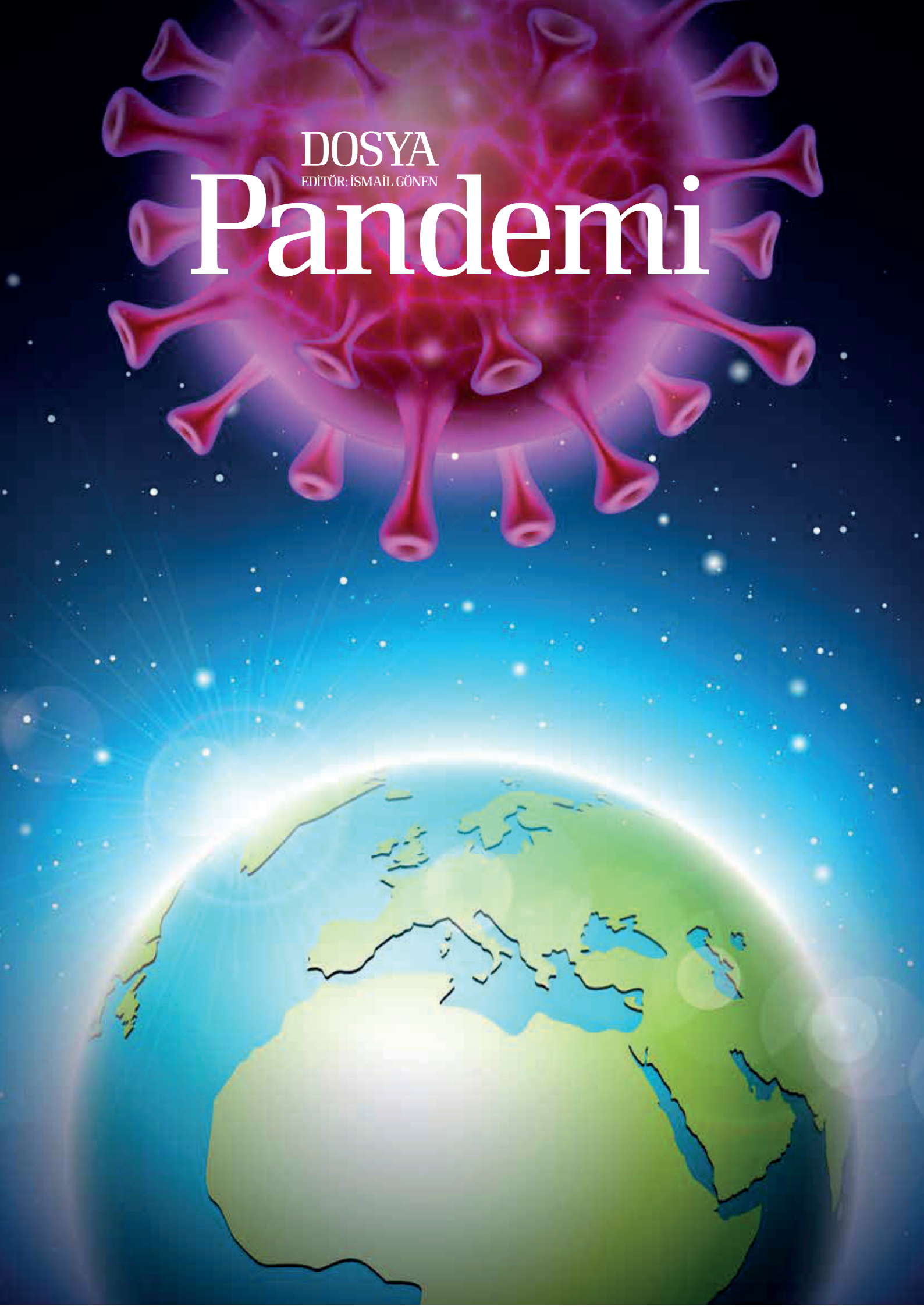

DOSYA

EDİTÖR: İSMAİL GÖNEN

Pandemi

Covid-19'un ekonomik etkileri üzerine

Anıl Aba*

“

Elbette insan hayatı ekonomik tüm değişkenlerden daha önemli fakat piyasa ekonomileri milyonlarca insanı yoksulluk, açlık ve ölümlerle tehdit ettiği için salgının sebep olduğu ekonomik enkazı incelemek önemli hale geliyor.

”

Salgın tamamen sona ermediyse de vaka ve ölüm sayılarının çoğu ülkede tepeyi geçip azalmaya başlamasının ardından normalleşme süreci başladı. Pek çok uzman bunun için biraz erken olduğunu düşünüyor. Zira ikinci, hatta üçüncü dalgaların gelmesi ihtimal dahilinde. Ancak siyasetler salgının sebep olduğu ekonomik krizin bedelini ödemek istemedikleri için bir an evvel ekonomilerin açılmasından yana.

Salgın sürecinde ekonomiler kapitalist tarih boyunca az görülür oranlarda daraldı. 2008-2009 senelerindeki küresel çöküşten daha büyük, 1929'daki Büyük Buhran'dan şimdilik daha küçük bir ekonomik gerilemeden bahsediyoruz. Beklentiler 2020 senesi sonunda Çin ve Hindistan hariç bütün ülkelerin küçüleceği yönünde. Elbette insan hayatı ekonomik tüm değişkenlerden daha önemli fakat piyasa ekonomileri milyonlarca insanı yoksulluk, açlık ve ölümlerle tehdit ettiği için salgının sebep

olduğu ekonomik enkazı incelemek önemli hale geliyor.

COVID-19 EKONOMİLERİ NASIL ETKİLEDİ?

Karantina, genç ve yaşlılara sokağa çıkma yasağı, kamusal alanlarda toplanma yasağı ve işletmelerin kapatılmasıyla birlikte ekonomiler büyük ölçüde kapandı. Havayolları, konaklama, seyahat acenteleri, eğlence, kumarhane ve içkili yerler gibi sektörlerde harcamalar yüzde 90'a varan oranlarda azaldı. Buna mukabil elektrik tüketimi, gıda alışverişi ve internet üzerinden yapılan alışverişlerde az da olsa artışlar gözlemledik.

Gelirlerinde yüzde 90'lara kadar gerileme yaşayan sektörlerde işten çıkarmalar ve süreli/süresiz izin verilmeye gidildi. Küba ve Kuzey Kore hariç bütün ülkelerde işsizlik görülmemiş oranlara ulaştı. Önceki krizlerde bütün şirketler aynı anda kapanmadıkları için ekonomideki küçülmeler, işten çıkarmalar ve iflaslar zamana yayılıyordu. Şimdiyse

ekonomi bir anda bıçak gibi kesilerek daraldı.

Ekonomik daralmaya iki kategori üzerinden bakıyoruz: reel sektör ve hizmetler sektörü. Kriz zamanlarında reel sektördeki üretim ve tüketimin bir kısmı erteleniyor. Yani şahıs ya da kurumlar salgın sürecinde ihtiyacı olan malları salgın sonrasına erteliyorlar. Dolayısıyla salgın boyunca üretim yapmayan fabrikalar salgın sonrasında fazla mesai yaparak kayıpların en azından bir bölümünü telafi edebilirler.

Fakat hizmetler için aynı şey söz konusu değil. Yani Mart, Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında boş kalan oteller Ağustos ayında duble kapasite çalışmayacak. Uçmayan uçaklar fazladan uçmayacaklar ya da berber tıraşları üçe katlanmayacak. Dolayısıyla hizmetler sektöründeki kayıpların tamamına yakını ekonomiden kaybolmuş olacak. Bu da, hizmetler sektörü ekonomisinin yüzde 70'ine varan gelişmiş ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için çok ciddi bir sorun.

* Kadir Has Üniversitesi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi

Öte yandan pek çok şirket zaten salgın öncesinde de ucu ucuna işliyorlardı. Bu sürecin sonunda bazı şirketler iflas edecek, bazı şirketler de devletlerin sağladığı destek paketlerinden düşük faizli ya da faizsiz krediler çekerek devam edecekler. İflaslar zinciri başlayacak. Büyük ve iktidara yakın şirketler kurtarılacak. Yani özel şirketlerin zararları halkın vergileriyle finanse edilecek. Fakat her halükarda, hijyen ve temizlik ürünleri gibi salgını fırsata çevirenler hariç bütün şirketler bozuk bilançolarla kalacaklar. Er ya da geç bu krizden çıkılacak ancak krizin sebep olduğu sorunlar çok uzun sürecek.

COVID-19 SONRASI DÜNYA DÜZENİ?

Karantina sonrasında dünyanın nasıl olacağı üzerine yazılan yazılar artık kabak tadı vermeye başladıysa da öne çıkan görüşleri kısaca değerlendirmekte fayda var. Bazı insanlar Covid-19 salgınının kapitalizmin pek çok problemini su üstüne çıkardığını, toplumların kapitalizmin vahşiliğini idrak ettiklerini, tüketim kültürünün ne kadar anlamsız olduğunu anladıklarını, artık kapitalizmin sonuna geldiğini, yerine en kötü ihtimalle daha yumuşak bir kapitalizmin (daha fazla sosyal devlet), iyi ihtimalle de sosyalizmin geleceği gibilerinden yorumlarda bulundular.

Ben bu yaklaşımın aşırı iyimser olduğunu düşünüyorum. Sistemik değişim bir ihtiyaç, buna şüphe yok. Ama değişimin elzem olması gerçekleşeceği anlamına gelmiyor. Çünkü dünyanın çok büyük bir bölümünde, ihtiyacımız olan bu değişime ayak direyen otoriter sağ rejimlerle örülmüş bir siyaset var. Normal şartlar altında bu gibi süreçlerin sonunda ya devrim olur ya da evrim. Ancak işçi sınıfı, bilinç ve örgütlülük açısından epey zayıf durumda. Belli başlı talepleri yükseltip iktidara talip olma gibi bir tahayyülü yok.

Kapitalistler karşılarında onları korkutacak bir alternatif olmadığı müddetçe bu adaletsiz üretim ve bölüşüm modelinden taviz vermeyeceklerdir. Yakın tarihte bölüşüm yapısal olarak Büyük Buhran sonrasındaki refah devleti döneminde değişmişti. Keynesyen politikalarla pek çok ülkede sendikal haklar genişletilmiş, ücret payı artmış, devletin ekonomiye müdahalesi daha etkin hale getirilmişti. Bu dönüşüme Sovyetler Birliği'nin varlığı sebep olmuştu. Sosyalizmi bir tehlike ola-

rak gören batı burjuvazileri üretim araçlarını kaybetmemek için ekonomik pastayı daha adil bölüşmeye razı gelmişlerdi. Bugün ne böyle bir "tehlike" var ne de böyle bir hakkı arayacak örgütlü yapılar. Bundan ötürü ben salgın sonrası dünyada her şeyin daha iyiye gideceğini hiç sanmıyorum. Aynı kalacaktır, hatta bir yöne değişecekse onun daha fazla baskı, daha fazla zulüm, daha fazla ayrımcılık ve daha eşitsiz bir ekonomik düzen yönünde olma ihtimali daha yüksektir.

Salgından çıkarılacak çok ders var tabii. Ama ben birini daha fazla önemsiyorum. Neoklasik iktisadın bir prensibi "herkes üretime yaptığı katkı kadarını alır" prensibidir. Yani, serbest piyasa kapitalizminde "herkes hak ettiğini alır, herkes aldığı hak eder." Buna göre çöpçüler, kuryeler ve kasiyerlerin üretime katkıları asgari ücreti, Muhtar Kent'in katkısı yıllık 15 milyon doları, Jeff Bezos'un birikmiş katkısı 150 milyar doları hak ediyordur... Kısacası Jeff Bezos, Kim Kardashian, Arda Turan veya Enes Batur'un topluma katkısının piyasa değeri market kasiyerlerinininkinden fazladır, teoride. Covid-19 salgınının insanlara bunun böyle olmadığını göstermiş olması gerekir. Yani çiftçilerin, kuryelerin, çöpçülerin, pazarcıların, hemşirelerin Kim Kardashian'dan, ünlü futbolculardan, yıldız dizi oyuncularından çok daha önemli olduklarının anlaşılması gerekir. CEO'lar, pazarlamacılar, reklamcılar olmasa da olur ama çöpçüler, çiftçiler, kuryeler, inşaat işçileri olmazsa olmaz. Bu kabul edilirse, "ne yani sosyalizmde inşaat işçisiyle doktor aynı maaşı mı alacak?" sorusunu daha başka bir zeminde tartışmaya başlayabiliriz.

“

Kapitalistler karşılarında onları korkutacak bir alternatif olmadığı müddetçe bu adaletsiz üretim ve bölüşüm modelinden taviz vermeyeceklerdir.

”